

Ірина Грицай, к. ю. н.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

ДЕРЖАВНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Iryna Grytsai, PhD in Law

Dnipropetrivsk State University of Internal Affairs, Ukraine

STATE GENDER POLICY: EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE EU MEMBER STATES

The article deals with implementation of state gender policy. It is noted that gender equality is one of the fundamental principles of civil society and the rule of law and the main securing mechanism of gender equality is the formation and implementation of gender policy.

We performed comparative legal analysis of state gender policy of Ukraine and countries of the European Union. We found that domestic practice of realization of gender policy needs intensification taking into consideration a number of positive foreign examples and proven mechanisms to ensure gender equality in public affairs. However, state gender policy in the EU member states needs improvement. Future prospects of state gender policy were defined in consistent implementation of constructive action aimed at securing gender equality.

Key words: gender, national gender policy, equality of women and men, civil society, rule of law, the EU member states.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. однією із головних ознак демократичного розвитку суспільства є ліквідація різних форм дискримінації, подолання гендерної нерівності в усіх сферах суспільного життя. Разом із тим, у низці держав світу демократичного спрямування, у тому числі і в Україні, у тій чи іншій мірі продовжує існувати гендерна нерівність у кожній сфері життєдіяльності.

Забезпечення можливості рівноцінної участі як жінок, так і чоловіків у суспільній діяльності є складним та багатовекторним питанням. Важливу роль у забезпеченні захисту рівності прав жінок і чоловіків відіграє держава.

Вагомість тематики державної гендерної політики зумовлена світовими політичними процесами, міжнародними зобов'язаннями України, суперечністю вітчизняної нормативно-правової бази у цьому напрямі, відсутністю чітких механізмів запровадження комплексного гендерного підходу тощо. До того ж, євроінтеграційний вибір України надав особливого значення цьому питанню, що є одним із пріоритетних на просторах Європейського Союзу, членом якого має стати наша держава.

Актуальність вказаної тематики викликана необхідністю розробки та реалізації сучасної державної гендерної політики й має теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання державної гендерної політики стали об'єктом вивчення таких науковців, як: О. Андрійко, О. Балакірева, М. Білинська, С. Береза, С. Бобровник, В. Бурдяк, М. Буроменський, О. Вілкова, В. Гошовська, Н. Грицяк, Н. Дармограй, О. Дашковська, М. Кармазіна, Н. Карпачова, А. Колодій, І. Кресіна, О. Кулачек, Т. Мельник, І. Оніщенко, Н. Оніщенко, Ф. Рудич, М. Саприкіна, Т. Слабчук, Л. Смоляр, В. Соколова, М. Томашевська, І. Тукаленко, Д. Шелест, Ю. Шведа та ін.

Безпосередньо свої монографічні та дисертаційні роботи вітчизняні й зарубіжні науковці присвятили проблемам гендерної політики з позицій: соціології – Ж. Чернова¹; історії –

¹ Чернова, Ж.В. (2013). *Гендерный анализ семейной политики в современной России: особенности и тенденции*: дис.... д-ра социол. наук: спец. 22.00.04. Саратов.

О. Макарова¹; економіки – Г. Герасименко², О. Піжук³; юриспруденції, зокрема: адміністративного права – К. Левченко⁴; філософії права – Ю. Івченко⁵. Однак, значну увагу вчені приділили обраній тематиці у межах таких наук, як політологія: Є. Вознюк⁶, І. Добржанська⁷, Т. Краснопольська⁸, А. Самакова⁹, В. Якунін¹⁰ та державне управління: Г. Даудова¹¹, Н. Грицяк¹², Н. Ковалішина¹³, І. Лазар¹⁴, М. Попов¹⁵, С. Сулімова¹⁶, О. Ярош¹⁷ та ін. З урахуванням значного наукового внеску вказаних авторів у вирішення досліджуваної проблематики, на сучасному етапі розвитку в Україні тематика стратегії державної гендерної політики ще не набула завершеного стану, що викликано її суперечливістю, багатогранністю та динамічністю. До того ж, це питання не отримало належного вивчення у межах науки теорії держави і права.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз формування та впровадження державної гендерної політики в Україні та країнах-членів Європейського Союзу, визначення перспектив вдосконалення вітчизняної державної гендерної політики.

Виклад основних положень. Соціальна складова у системі суспільно-політичних та економічних пріоритетів України сьогодні стає одним із домінуючих національних інтересів, адже головний об'єкт національної безпеки – права і свободи людини і громадянина¹⁸. Однак, не менш важливим елементом у цій системі є забезпечення рівності прав і свобод людини і громадянина за статтю, тобто забезпечення принципу гендерної рівності.

Гендер – сформована та підтримана громадськими інститутами певного суспільства система цінностей і приписів, сукупність соціальних й культурних норм, типів та характеристик поведінки жінок і чоловіків, а також їх соціальних ролей, яких вони набувають у процесі своєї соціалізації в контексті соціальних, економічних та культурних особливостей розвитку цього суспільства¹⁹.

¹ Макарова, А.В. (2007). *Гендерная политика в Республике Польша в 1989-2001 годах*: дис.... канд. истор. наук: спец. 07.00.03. Иваново.

² Герасименко, Г.В. (2004). *Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні*: дис.... канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Київ.

³ Піжук, О.І. (2009). *Державне регулювання гендерних процесів в соціально-економічному розвитку України*: дис.... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Ірпінь.

⁴ Левченко, К.Б. (2003). *Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти)*: дис.... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків.

⁵ Івченко, Ю.В. (2008). *Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні*: дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. Київ.

⁶ Вознюк, Є.В. (2011). *Порівняльний вимір гендерної політики перехідних держав (на прикладі України та Росії)*: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04. Київ.

⁷ Добржанська, І.М. (2012). *Порівняльний аналіз процесу формування та реалізації гендерної політики в Україні та Російській Федерації*: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Чернівці.

⁸ Краснопольська, Т.М. (2013). *Взаємодія інститутів держави та громадянського суспільства в реалізації гендерної політики України*: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Одеса.

⁹ Самакова, А.Б. (2004). *Гендерная политика в контексте социальной трансформации казахстанского общества*: дис.... канд. полит. наук: спец. 23.00.02. Алматы.

¹⁰ Якунін, В.И. (2007). *Процессы и механизмы формирования государственной политики в современном российском обществе*: дис. ... д-ра полит. наук: спец. 23.00.02. Москва.

¹¹ Даудова, Г.В. (2008). *Формування та реалізація державної гендерної політики в Україні*: дис.... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Харків.

¹² Грицяк, Н.В. (2005). *Теоретико-методологічні засади формування й реалізації державної гендерної політики в Україні*: дис.... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 Київ.

¹³ Ковалішина, Н.П. (2006). *Взаємодія жіночих громадських організацій з органами державної влади як фактор здійснення гендерної політики в Україні*: дис.... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01. Київ.

¹⁴ Лазар, І.Г. (2007). *Вдосконалення механізмів формування та реалізації гендерної політики в Україні*: дис.... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Львів.

¹⁵ Попов, М.П. (2006). *Організаційно-правовий механізм державного управління в сфері гендерної політики*: дис.... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Одеса.

¹⁶ Сулімова, С.І. (2008). *Механізми державного управління у сфері захисту прав жінок в Україні*: дис.... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Одеса.

¹⁷ Ярош, О.Б. (2013). *Політика гендерної рівності: світовий та вітчизняний досвід*: дис.... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02. Київ.

¹⁸ Кліменко, Н.Г. (2014). Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. *Економіка та держава*, 5, 117.

¹⁹ Олійник, Н.Ю. (2015). *Методологія дослідження політичної участі жінок: поєднання традиційної політичної теорії та гендерного підходу*. *Грані*, 8, 12.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах суспільного життя¹. Гендерна рівність виникає в результаті функціонування гендерної системи, що об'єднує низку елементів, зокрема: соціальні інститути, моделі поведінки, культурні та соціальні взаємодії, гендерні ролі². У демократичному суспільстві не може бути дискримінаційної практики. Відповідно, гендерна рівність – не політична самоціль, а передумова подолання бідності, сталого розвитку та впровадження ефективного урядування³. Нині тематика гендерної рівності є особливо важливим теоретико-прикладним напрямом. Оскільки гендерна рівність є одним із фундаментальних принципів розвитку громадянського суспільства та правової держави.

Головним механізмом забезпечення гендерної рівності у суспільстві є розробка та впровадження гендерної політики, що пов'язується із сучасними тенденціями вдосконалення управління соціальними процесами у суспільстві.

Метою гендерної політики є забезпечення рівності жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Суб'єктами гендерної політики виступають громадські об'єднання, політичні партії та держава, діяльність останньої має особливе значення у гарантуванні рівності прав жінок і чоловіків.

Нині стратегічною метою гендерних змін та гендерної політики у цілому є формування і розвиток гендерної демократії, що передбачає систему волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені й реально забезпечені у політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структур з урахуванням гендерних інтересів, потреб⁴. Державна гендерна політика, як один із основних регулятивних механізмів суспільного життя, покликана підтримувати цінності справедливості, поваги до особистості незалежно від її статевої належності⁵.

Державна гендерна політика України має свою історію розвитку. Однак, нині вона перебуває у процесі подальшого становлення, визначення найбільш ефективних стратегій та підходів до проблеми рівноправності статей; її формування має бути спрямовано на пошук нової моделі, що могла б відповідати реаліям сьогодення з урахуванням євроінтеграційного вибору держави.

Ідеологічний компонент державної політики та державного управління у напрямі забезпечення гендерної рівності, на думку деяких вчених, включає чотири виміри, які покладено в основу розвитку державної гендерної політики на сучасному етапі становлення українського суспільства. Перший вимір гендерної рівності – права людини як універсальний стандарт політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав та свобод для жінок і чоловіків; другий вимір – права людини як права жінок; третій вимір – рівність свобод, прав та обов'язків; четвертий – рівні можливості – основний елемент гендерної рівності⁶. Вважаємо, що виокремлення другого виміру – права людини як права жінок – нині втратило свою актуальність та дискримінує принцип гендерної рівності як такий. Проблематика утвердження гендерної рівності не зводиться до сфери захисту прав лише жінок, вона має загальний характер. Неможливо досягти результатів щодо однієї статі без врахування потреб та інтересів іншої.

Питання гендерної політики стосуються соціальних можливостей кожної статі, зокрема, в освіті, професійній діяльності, доступі до влади⁷. Однак в Україні до сих пір очевидними є чинники забезпечення переваг, які мають чоловіки під час зайняття посад у владних структурах; власність і управління економікою перебувають у руках чоловіків; обмеженість гендерного світогляду у

¹ Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків 2005 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 52, 561.

² Стебунова, Е.І. (2012). *Феномен Гендера: соціально-філософський аналіз*: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.11. Челябинск, 8.

³ Ярош, О.Б. (2013). *Політика гендерної рівності: світовий та вітчизняний досвід*: дис.... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02. Київ, 3.

⁴ Смоляр, Л. (2000). Жіночий рух України як чинник гендерної рівноваги та гендерної демократії в українському соціумі. *Перехрестя*, 5, 9.; Луцький, І., Васильєв-Мюллер, О., Лукач, У. (2011). Політико-правовий ракурс гендерної асиметрії в Україні. *Політичний менеджмент*, 6, 102.

⁵ Ковбасюк, Ю.В. (голова) та ін. (2011). *Енциклопедія державного управління* у 8 т. Т. 4, 115.

⁶ Грицяк, Н. (2004). *Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики*. Київ: Вид-во НАДУ, 325-332.

⁷ Кліменко, Н.Г. (2014). Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. *Економіка та держава*, 5, 117.

чоловічого населення країни та ін.¹ У контексті цього важливим є звернення до соціальних досліджень, проведених неурядовими аналітичними центрами та думок експертів у цій сфері.

З приводу активності органів державної влади у забезпеченні гендерної рівності в Україні слід звернутися до соціологічного дослідження О. Піщуліної, яка зазначила, що нині існує дефіцит політичної волі української влади у здійсненні гендерних перетворень, зокрема: не вистачає розуміння стратегічних переваг гендерної політики, існують моменти декларативності певних норм вітчизняного законодавства. До того ж, у просуванні гендерної політики громадські організації роблять набагато більше, ніж державні органи². Тобто, подальшим впровадженням у життя гендерної політики у цілому більше зацікавлена громадськість, ніж представники органів державної влади. Позитивним у цьому аспекті слід відзначити те, що гендерна рівність українським суспільством все більш глибоко усвідомлюється як цінність.

Не менш актуальним питанням, особливо у контексті воєнних подій на Донбасі, сьогодні є несення жінками служби в лавах Збройних сил України. У цьому напрямі акцентував увагу щодо дискримінації О. Коваль. Експертом підкреслено, що армія – це патріархальний інститут, де жінкам відводиться далеко не провідна роль: існують адміністративно-побутові обмеження; є певне порушення жіночих прав при військовій службі – обширний перелік посад і професій в армії, які жінка займати не може. Нерідка ситуація, коли жінка виконує обов'язки певної професії, але за фактом обіймати цю посаду не може³. Наприклад, отримуючи офіційний запис посади кухарки та швачки в реаліях жінка виконує обов'язки артилеристки, розвідниці, снайперки та ін. Прояви дискримінації щодо жінок у вітчизняній армії є одними із найбільш розповсюджених та недостатньо досліджених явищ. Тому, важливим є звернення до зарубіжного досвіду та приведення у відповідність галузевого вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами.

Акцентувала увагу на проблемі гендерного балансу у національному парламенті експерт з гендерних питань Т. Марценюк: разом зі всіма здобутками Україна програє на фоні європейських країн, оскільки не змогла виконати «Цілі розвитку тисячоліття ООН», прийняті в 2000 р., згідно з яким до 2015 р. у Верховній Раді України має бути 30% жінок⁴.

Для отримання об'єктивного висновку щодо забезпечення принципу гендерної рівності у національному парламенті доречно навести офіційні показники різних скликань відносно кількості жінок починаючи з 2000-х рр.: IV (2002-2006 рр.) скликання – 6,2% (28 осіб); V (2006-2007 рр.) та VI (2007-2012 рр.) скликання – 9,3% жінок (по 42 особи); VII скликання (2010-2014 рр.) – 10,2% жінок (46 осіб). На сьогоднішній день у вітчизняному парламенті – VIII скликання (2014 р. – до нині) – близько 12% жінок (52 особи)⁵. Тобто, за останні чотирнадцять років кількість жінок у Верховній Раді України зросла вдвічі.

Для позитивного прикладу слід навести статистичні дані щодо країн, які є лідерами у забезпеченні принципу гендерної рівності у національних парламентах. Найбільш успішною серед 28 країн-членів Європейського Союзу щодо участі жінок у національному парламенті (коли жінки займають більше 40% місць) (станом на 2015 р.) є ситуація лише в трьох країнах ЄС – в Іспанії – 41%, Фінляндії – 43% та Швеції – 44%⁶. Швеція є прикладом «поступального шляху» (incremental track) на протизагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі гендерної політики, тобто покорокового покращення стану гендерної рівності в країні. Швеції знадобилося приблизно 60 років, щоб досягнути 20% жінок в парламенті, та 70 років – для досягнення 30%⁷.

Таким чином, останніми роками в Україні гендерні перетворення поступово впроваджуються в діяльність органів публічної влади; існує тенденція до зростання кількості жінок на керівних

¹ Мельник, Т.М. (2010). *Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності*. 2-ге вид., допов. Київ: Стило; Гештальт Консалтинг Груп, 174-181.

² Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соцдослідження. *Сайт Центра Разумкова*. <http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790>

³ Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соцдослідження. *Сайт Центра Разумкова*. <http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790>

⁴ Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соцдослідження. *Сайт Центра Разумкова*. <http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790>

⁵ *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list>

⁶ Марценюк, Т. (2015). *Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики*. Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 18.

⁷ Марценюк, Т. (2007). Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід. *Соціальні виміри суспільства*. Київ: Інститут соціології НАН України, Вип. 10, 154.

посадах, у виборних органах влади. Проте, якщо оцінювати ефективність гендерної політики у відсотках щодо збільшення кількості жінок у Верховній Раді України, можна констатувати, що вітчизняна практика реалізації гендерної політики потребує певної інтенсифікації, враховуючи наявність низки позитивних прикладів та відпрацьованих механізмів забезпечення гендерної рівності в управлінні державними справами. Разом із тим, удосконалення потребує й державна гендерна політика відносно рівності жінок і чоловіків, зокрема, у кількісних показниках у парламентах країн-членів Європейського Союзу, оскільки більшість з них все ж не перевищує 28-30% жінок.

Для України характерне визначення цілей державної політики з урахуванням таких базових цінностей: людина, її права та свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю, суспільством; державність, добробут населення; національна безпека; відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи демократії; послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, прав і свобод людини, становлення правової держави та громадянського суспільства тощо¹. Гарантування рівних прав та можливостей є визначною сучасною соціальною цінністю; її досягнення сприятиме позитивному розвитку всіх суб'єктів правовідносин.

Подальші перспективи розвитку державної гендерної політики полягають у послідовному здійсненні конструктивних дій, спрямованих на утвердження гендерної рівності, що передбачає, зокрема: гарантування прав і свобод жінок та чоловіків і рівних можливостей у їх користуванні; створення умов розвитку гендерно збалансованого державного кадрового апарату; забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до розподілу соціально-економічних ресурсів; розвиток партнерства між жінками та чоловіками під час виконання службових обов'язків та суспільно важливих завдань; врахування специфічних інтересів та потреб жінок і чоловіків під час розробки різних всеукраїнських, регіональних та місцевих програм і проектів; забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків особистої реалізації у політичній, соціально-економічній, духовно-культурній сферах; гарантування справедливого оцінювання результатів діяльності жінок та чоловіків; формування та розвитку гендерної культури і гендерної освіти як суб'єктів владних повноважень, так і суспільства в Україні загалом тощо. Реалізація вказаних заходів щодо забезпечення гендерного балансу передбачає детальну розробку механізму реалізації. До цього процесу обов'язковим є залучення всіх суб'єктів гендерної політики: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, територіальні громади, громадські об'єднання, засоби масової інформації, які мають популяризувати цю тему та розповсюджувати інформацію щодо цієї проблематики й таким чином підвищувати обізнаність суспільства загалом.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що нині у кожному суспільстві, що обрало демократичний шлях розвитку, одним із першочергових завдань є забезпечення гендерної рівності, або ж цілеспрямований шлях всіх суб'єктів гендерної політики до цього. Впровадження гендерної рівності передбачає системну та багатовекторну діяльність як органів публічної влади, так і громадськості. Особливе значення у гарантуванні гендерного балансу має держава. Державна гендерна політика має бути спрямована на забезпечення збалансованої участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень у різних сферах суспільної діяльності. Недооцінювання важливості гендерного елементу у політиці держави призупиняє демократичний розвиток суспільства. З одного боку, демократія – ефективний механізм для досягнення гендерної рівності, з іншого боку, принцип гендерної рівності є підґрунтям розвитку демократії, відповідно до якого, політичні, соціально-економічні та інші ресурси мають в однаковій мірі розподілятися між жінками та чоловіками. Відповідно, процес розвитку демократії та забезпечення принципу гендерної рівності у сучасному світі має двосторонній зв'язок. Суб'єкти державної гендерної політики мають забезпечити розвиток гендерної рівності у двох основних напрямках: 1) гарантування та дотримання прав людини як універсального стандарту особистих, політичних, соціально-економічних та духовно-культурних прав і свобод жінок і чоловіків; 2) рівність прав, свобод та обов'язків жінок і чоловіків. Для визначення основних принципів формування нової, більш ефективної моделі гендерної політики в Україні та продовження руху до загальноєвропейських стандартів, потребує ґрунтовного вивчення та узагальнення практика країн-членів Європейського Союзу, зокрема, Швеції, Іспанії, Фінляндії, та інших демократичних країн світу. Перспективи подальших досліджень розвитку гендерної рівності знаходяться у площині розробки та опрацювання механізмів її реалізації в Україні.

¹ Тертичка, В. (2002). *Державна політика: аналіз та здійснення в Україні*. Київ: ОСНОВИ, 205.

References:

1. Chernova, Zh.V. (2013). *Gendernyi analiz semeinoi politiki v sovremennoi Rossii: osobennosti i tendencii*: dis.... d-ra sociol. nauk: spec. 22.00.04. [Gender analysis of family policy in modern Russia: features and trends: Thesis for ScD degree in Sociology]. Saratov. [in Russian].
2. Daudova, H.V. (2008). *Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi hendernoï polityky v Ukraini*: dys.... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02. [Formulation and implementation of state gender policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Public administration]. Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Dobrzhanska, I.M. (2012). *Porivnialnyi analiz protsesu formuvannia ta realizatsii hendernoï polityky v Ukraini ta Rosiiskiy Federatsii*: dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02. [Comparative analysis of formation and implementation of gender policy in Ukraine and the Russian Federation: Thesis for PhD degree in Political science]. Chernivtsi. [in Ukrainian].
4. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* (2011) u 8 t. T. 4 [The Encyclopedia of Public Administration, of 8 vol. Vol. 4.], 115. [in Ukrainian].
5. Herasymenko, H.V. (2004). *Henderni aspekty sotsialno-ekonomichnoi polityky v Ukraini*: dys.... kand. ekon. nauk: spets. 08.09.01. [Gender aspects of social and economic policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Economics]. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Hrytsiak, N. (2004). *Formuvannia hendernoï polityky v Ukraini: problemy teorii, metodolohii, praktyky* [Formation of gender policy in Ukraine: problems of theory, methodology, practice]. Kyiv: Vyd-vo NADU, 325-332. [in Ukrainian].
7. Hrytsiak, N.V. (2005). *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia y realizatsii derzhavnoi hendernoï polityky v Ukraini*: dys.... d-ra nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.01. [Theoretical and methodological principles of formation and implementation of state gender policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Public administration]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Ivchenko, Yu.V. (2008). *Filosofs'ko-pravovyi analiz hendernoï polityky v Ukraini*: dys.... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.12. [Philosophical and legal analysis of gender policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Law]. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Klimenko, N.H. (2014). Rol i mistse zhinky-viiskovosluzhbovtisia v Ukraini [Role of women soldiers in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava [Economics and State]*, 5, 117. [in Ukrainian].
10. Klimenko, N.H. (2014). Rol i mistse zhinky-viiskovosluzhbovtisia v Ukraini [Role of women soldiers in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava [Economics and State]*, 5, 117. [in Ukrainian].
11. Kovalishyna, N.P. (2006). *Vzaiemodiia zhinochykh hromadskykh orhanizatsii z orhanamy derzhavnoi vlady yak faktor zdiisnennia hendernoï polityky v Ukraini*: dys.... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.01. [Interaction between women's NGOs and the government as a factor in the implementation of gender policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Public administration]. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Krasnopolska, T.M. (2013). *Vzaiemodiia institutiv derzhavy ta hromadianskoho suspilstva v realizatsii hendernoï polityky Ukrainy*: dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02. [Interaction between state institutions and civil society in implementation of gender policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Political science]. Odesa. [in Ukrainian].
13. Lazar, I.H. (2007). *Vdoskonalennia mekhanizmiv formuvannia ta realizatsii hendernoï polityky v Ukraini*: dys.... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02. [Improving the formulation and implementation mechanisms of gender policy in Ukraine: Thesis for PhD degree in Public administration]. Lviv. [in Ukrainian].
14. Levchenko, K.B. (2003). *Upravlinnia protsesamy formuvannia hendernoï polityky v Ukraini (orhanizatsiino-pravovi aspekty)*: dys.... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.07. [Managing the processes of gender policy formation in Ukraine (organizational and legal aspects): Thesis for ScD degree in Law]. Kharkiv. [in Ukrainian].
15. Lutsnyi, I., Vasyliiev-Miuller, O., Lukach, U. (2011). Polityko-pravovyi rakurs hendernoï asymetrii v Ukraini [Political and legal perspective of gender asymmetry in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment*, 6, 102. [in Ukrainian].
16. Makarova, A.V. (2007). *Gendernaia politika v Respublike Polsha v 1989-2001 godah*: dis.... kand. istor. nauk: spec. 07.00.03. [Gender policy in the Republic of Poland during in 1989-2001: Thesis for PhD degree in History]. Ivanovo. [in Russian].
17. Martseniuk, T. (2007). Politychne predstavnytstvo zhinek ta genderni kvoty: shvedskyi dosvid. *Sotsialni vymiry suspilstva* [The political representation of women and gender quotas: Swedish experience]. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, *Iss. 10*, 154. [in Ukrainian].
18. Martseniuk, T. (2015). *Henderna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: zahalni pryntsypy ta naikrashchi praktyky* [Gender Policy of the European Union: common principles and best practices]. Kyiv: Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen, 18. [in Ukrainian].
19. Melnyk, T.M. (2010). *Tvorennia suspilstva hendernoï rivnosti: mizhnarodnyi dosvid. Zakony zarubizhnykh krain z hendernoï rivnosti* [Creation of gender equality society: international experience. The laws of foreign countries on gender equality]. Kyiv: Stylos; Heshtalt Konsalting Hrup, 174-181. [in Ukrainian].
20. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official web-site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list> [in Ukrainian].

21. Oliinyk, N.Yu. (2015). Metodolohiia doslidzhennia politychnoi uchasti zhinok: poiednannia tradytsiinoi politychnoi teorii ta hendernoho pidkhdou [Research methodology of women political participation: a combination of traditional political theory and gender approach]. *Hrani [The verges]*, 8, 12. [in Ukrainian].
22. Pizhuk, O.I. (2009). *Derzhavne rehuliuвання hendernykh protsesiv v sotsial'no-ekonomichnomu rozvytku Ukrainy*: dys.... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.03. [State regulation of gender processes in socio-economic development of Ukraine: Thesis for PhD degree in Economics]. Irpin. [in Ukrainian].
23. Popov, M.P. (2006). *Orhanizatsiino-pravovyi mekhanizm derzhavnoho upravlinnia v sferi hendernoї polityky*: dys.... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02. [The organizational and legal framework of public administration in the area of gender policy: Thesis for PhD degree in Public administration]. Odesa. [in Ukrainian].
24. Samakova, A.B. (2004). *Gendernaia politika v kontekste socialnoi transformatsii kazahstanskogo obshchestva*: dis.... kand. polit. nauk: spec. 23.00.02. [Gender policy in the context of the social transformation of the Kazakhstan society: Thesis for PhD degree in Political science]. Almaty. [in Russian].
25. Smoliar, L. (2000). Zhinochyi rukh Ukrainy yak chynnyk hendernoї rivnovahy ta hendernoї demokratii v ukrainskomu sotsiumi [Ukraine women's movement as a factor in the gender balance and gender democracy in Ukrainian society]. *Perekhrestia [Crossing]*, 5, 9. [in Ukrainian].
26. Stebunova, Ye.I. (2012). *Fenomen Gendera: socialno-filosofskii analiz*: avtoref. dis. kand. filoz. nauk: spec. 09.00.11. [The phenomenon of gender: socio-philosophical analysis: Thesis for PhD degree]. Cheliabinsk, 8. [in Russian].
27. Sulimova, S.I. (2008). *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia u sferi zakhystu prav zhinok v Ukraini*: dys.... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02. [The management mechanisms of government in protecting women's rights in Ukraine: Thesis for PhD degree in Public administration]. Odesa. [in Ukrainian].
28. Tertychka, V. (2002). *Derzhavna polityka: analiz ta zdiisnennia v Ukraini* [Public policy: analysis and implementation in Ukraine]. Kyiv: OSNOVY, 205. [in Ukrainian].
29. Ukrainske henderne zakonodavstvo zahalom vidpovidaie yevropeiskomu – sotsdoslidzhennia. *Sait Tsentra Razumkova* [The gender Ukrainian law generally meets the European one - sociological research. Razumkov Centre Website.]. <http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790> [in Ukrainian].
30. Vozniuk, Ye.V. (2011). *Porivnyalni vymir hendernoї polityky perekhidnykh derzhav (na prykladi Ukrainy ta Rossii)*: dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.04. [The comparative dimension of gender policy in transition states (Ukraine and Russia): Thesis for PhD degree in Political science]. Kyiv. [in Ukrainian].
31. Yakunin, V.I. (2007). *Processy i mehanizmy formirovaniia gosudarstvennoi politiki v sovremennom rossiiskom obshchestve*: dis. ... d-ra polit. nauk: spec. 23.00.02. [The state policy formation processes and mechanisms in the modern Russian society: Thesis for ScD degree in Political science]. Moscow. [in Russian].
32. Yarosh, O.B. (2013). *Polityka hendernoї rivnosti: svitovyi ta vitchyznianyi dosvid*: dys.... d-ra polit. nauk: spets. 23.00.02. [The policy of gender equality: international and national experience: Thesis for ScD degree in Political science]. Kyiv. [in Ukrainian].
33. *Zakon Ukrainy pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv* [The Law of Ukraine on ensuring equal rights and opportunities for women and men] 2005 (Verkhovna Rada of Ukraine). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 52, 561. [in Ukrainian].